

СВІТЛОВА КУЛЬТУРА І МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ

УДК: 82-94 (438):17-054.7(171+7.08)

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7303-0719>

DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-27-2025-1.39-51>

«Я» І «МИ»: РОЗДУМИ З ВІТОЛЬДОМ ГОМБРОВИЧЕМ. «ЩОДЕННИК» В. ГОМБРОВИЧА (1953–1969) ЧАСТИНА І

Шелковая

Наталія Валеріївна

кандидатка філософських наук,
доцентка, Східноукраїнський
національний університет
ім. Володимира Даля,
м. Київ
shelkovaya@snu.edu.ua

Nataliia Shelkovaia

Ph.D. (Philosophy),
associate professor,
Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University,
Kyiv
shelkovaya@snu.edu.ua

Анотація. У статті, що складається з двох частин, авторка розмірковує разом з відомим польським письменником Вітольдом Гомбровичем над проблемами, позначеними письменником у його «Щоденнику» (1953–1969). Це «вічні проблеми» природи «Я» та характеру його взаємин із суспільством, «Ми», співвідношення національного та транснаціонального, «élan vital» (Бергсон) і вмирання (людини, унікальності, мистецтва), щирості й «театру масок», свободи та рабства форми, природи мистецтва та творчості.

У першій частині статті розглядається бачення Гомбровичем реального та належного співвідношення «Я» і «Ми» (особистості та суспільства), трагічні колізії особистості в тоталітарному суспільстві, яке придушує особистісне «Я» і змушує її одягати маски на свою самість або для збереження свого «Я» ставати індивідуалістом, що протиставляє себе суспільству чи покидає це суспільство (феномен еміграції) у пошуках місця для самореалізації. Особливістю цієї статті є те, що її авторка не дистанціюється від Гомбровича, а разом з ним осмислює себе і свої життєві колізії, зокрема нестерпне часом почуття самотності, самотність у натовпі, душевний біль, що приносить страждання і одночасно розкриває здатність відчувати страждання інших, що веде до духовного вдосконалення.

Ключові слова: «Я», «Ми», особистісність, стабільність, самотність, душевний біль, еміграція, індивідуалізм.

Проблема природи людини, сутності її «Я» — вічна проблема, що виникла разом зі здатністю людини рефлексувати, і не тільки не вирішена досі, а й зайшла в глухий кут, коли в ХХІ столітті, епоху High-Tech і, здавалося б, торжества розуму та культури, усі побачили страшні прояви варварства, нелюдності та садизму. «Чи не збожеволіло людство? Чи це люди?» — запитують із здивуванням та жахом сьогодні все більше людей на планеті Земля. Яка причина цього трагічного

парадоксу? Що робити, щоб людство набуло розуму і, відчуваючи біль іншого, запобігало завдавати будь-якого болю Іншому та Іншим (тут мовиться про контекст Людини та Людства з великої літери, як людяну Людину та людяне Людство)? Відповіді на ці питання містяться в «Щоденнику 1953–1969 рр.» польського письменника та драматурга Вітольда Гомбровича, який вимушено, через політичні переслідування, а згодом — II Світову війну, емігрував до Аргентини.

Актуальність звернення до «Щоденника» Вітольда Гомбровича обумовлена схожістю ситуації за часи, що аналізуються у «Щоденнику», з сьогоднішнім днем і нагальною потребою замислитися над причинами наявної політичної та культурної кризи в Україні зокрема та світі в цілому. Розповідь та рефлексія вимушеного емігранта Вітольда Гомбровича стає особливо важливою для України для осмислення та пошуку вирішення проблеми наслідків масової еміграції українців через російсько-українську війну, яка розпочалася в лютому 2022 року й триває досі.

Представлена стаття не є першим дослідженням ідей, висловлених Гомбровичем у його «Щоденнику». І це не дивно не тільки через те, що «Щоденник» був написаний і надрукований понад півстоліття тому, але ще й тому, що він став своєрідним землетрусом свідомості в поглядах на природу особистості в її взаємозв'язку з суспільством, подібно до роману Дж. Оруела «1984». Насамперед, до аналізу «Щоденника» звернулися, звісно, польські філософи, через акцент у ньому саме на Польщі, поляках та польських митцях. Але через те, що, навіть аналізуючи поляків, письменник виявляє в них загальнолюдські риси та проблеми, його «Щоденник» став предметом осмислення філософів та культурологів з усього світу. Важко вказати найбільш ґрунтовні дослідження, але не можна не згадати разом із польськими праці європейських та американських дослідників: Maria Anna Crawford «An Existential Vision of Man in the Fiction of Witold Gombrowicz and Selected Novels by Sartre, Sarraute, Robbe-Grillet, and M. Butor» (1972), Bronisława Karst «The Problem of the Other and of Intersubjectivity in the Works of Jean-Paul Sartre and Witold Gombrowicz» (1984), Beth Holmgren «First-Person Liberties: The Persona in the Work of Witold Gombrowicz and Abram Terc» (1987), Irena Kwiecień «Osobowość Gombrowicza w świetle “Dziennika”» (1989), Krzysztof Uniłowski

«Dziennik Witolda Gombrowicza. Rozporoznienie “Ja”» (1999), Katarzyna Chmielewska «Poza granicami gatunku? Dziennik Witolda Gombrowicza» (2008), Pierre Piotr Bilos «Exil et modernité, vers une littérature à l'échelle du monde (Cz. Milosz, G. Herling-Grudziński, W. Gombrowicz)» (2012), Silvia Dapia «Gombrowicz in Transnational Context» (2019), Marian Bielecki «Ku hermeneutyce i etyce niemożliwej. Kafka i Gombrowicz» (2021). Варто відзначити також інтерес українських дослідників до творчості Гомбровича та його «Щоденника». Як результат, 1999 року було надруковано весь «Щоденник» у 3-х томах, що охоплює 1953–1969 роки, це відкрило українському читачеві «світ Гомбровича» та привернуло увагу українських дослідників, серед яких варто відзначити статтю Л. Тарнашинської «Вітольд Гомбрович із української перспективи: рефлексії давні й сьогочасні» (2024).

Кожний дослідник бачить і аналізує те, що близько йому, тобто висловлює *своє* бачення творів і «Щоденника» Гомбровича, але прагне максимально об'єктивного аналізу, порушуючи тим самим підхід до сприйняття твору, який Гомбрович вважає головним: відчуті (не зрозуміти, а відчуті) через твір душу автора, стати його alter ego. Не розрізати твір і його автора аналізом на шматки, а сумісно проживати те, що хвилює автора, вести з ним співроздуми, співрозмову — саме так написана ця стаття, як співроздуми Гомбровича та Шелкової на ґрунті пережитого обома. До того ж автор цієї статті теж має «Щоденник» думок, багато з яких майже збігається з думками та висновками Гомбровича.

Постає питання: чи можна такі співроздуми назвати *науковим* дослідженням? Мабуть, ні. Але для мене філософія не строга наука (досягнення точних знань), а любов до мудрості (φιλία (грец.) — любов, тяжіння, потяг; σοφία (грец.) — мудрість), навіть не світогляд, а вроджений(!) спосіб життя, «фундаментальний спосіб буття» (М. Гайдеггер), спрямований на пошук сутності світу та людини, на намагання зробити цей світ більш духовним та гармонійним та на пошуки шляхів для реалізації цього. Саме це є *метою цієї статті*, як і метою роздумів Вітольда Гомбровича.

І починаю я свої роздуми спільно з Гомбровичем з запитання «Що є людина?», бо, як і Мартин Гайдеггер, вважаю, що головним *методом* і рушійною силою руху філософської рефлексії до Істини є *запитування (Fragen* — за Гайдеггером).

«Метафізика є запитування, у якому ми намагаємося охопити своїми питаннями сукупне ціле суцього й запитуємо про нього так, що самі потрапляємо під питання» (Heidegger, 1983, p. 13).

«Я» та «Ми»

Людина — істота соціальна і жити поза суспільством не може. Але яке співвідношення особистості та суспільства, «Я» та «Ми»? Чи повинна людина повністю підкорятися законам, правилам, нормам, традиціям, культурі суспільства чи вона має право мати свій «життєвий світ»? Чи є аморальним таке життя, яке йде всупереч певним нормам моралі? Чи є яскрава особистість завжди «всуперечником» (життя всупереч суспільним нормам), чи її «негромадськість» — це лише інший тип громадськості, «індивідуальна громадськість», певний вид служіння «Я» на благо «Ми»? На що перетворюється суспільство, в якому «Я» = «Ми», тобто самість особистості повністю розчиняється в суспільних цінностях та нормах?

Чи не є демократія зворотним боком тоталітаризму? Чи означає наявність елітарної культури деградацію культури, чи навпаки: знищення елітарної культури та панування «масової культури» призводить до знищення культури, мистецтва та «людини культури», формуючи «людину-масу» (Ортега-і-Гассет) (Gasset, 1932) та неоварваризацію? Хто творить культуру: «нормальна людина» чи «не-нормальна»? І чи нормально людині, істоті унікальній і неповторній, бути такою, як усі? А може, саме «ненормальність» особистості, що властива всім творцям, є природною, бо розкриває потенціал, закладений у неповторну унікальність кожної особистості?

Над цими питаннями розмірковує у своєму «Щоденнику» всесвітньо відомий польський прозаїк і драматург Вітольд Гомбрович, який вирушив із Польщі до Аргентини на два тижні в 1939 році й прожив на еміграції 25 років, бо, за його словами, був

«у довоєнній Польщі — нехтований, ледь помічений, потім придушений війною, потім — внесений комуністичним режимом до забороненого списку» (Gombrowicz, 1988, p. 41).

Радянський режим у Польщі Гомбрович категорично не приймав, не погоджувався з політикою

уряду соціалістичної Польщі, де «в глибокому мовчанні формується наша невизнана німа дійсність з кляпом у роті» (Gombrowicz, 1971, p. 12).

Головна тема, що проходить червоною ниткою через весь «Щоденник», — це творення та збереження особистістю свого істинного «Я» у співвідношенні, взаємозв'язку з суспільством, «Ми».

«Не тільки я надаю собі сенсу. Сенс мені надають й інші, — пише він. — Із зіткнення цих інтерпретацій виникає якийсь третій сенс, який і визначає мене» (Gombrowicz, 1971, p. 192).

І весь «Щоденник» є, по суті, описом його переходу «з нижчого до вищого, перетворення Гомбровича незначного на Гомбровича значного» (Gombrowicz, 1997, p. 226), описом і аналізом всіляких шляхів і способів розуміння і набуття свого «Я» (акцент не на «Я», а на *свого*, це не на егоїзмі, а на *унікальності*, що дана нам від народження, але ми її втрачаємо в процесі соціалізації, розчиняючи своє унікальне «Я» в «Ми»).

Але перш, ніж говорити про співвідношення «Я» (особистості) і «Ми» (суспільства), про становлення унікального, свого Я, варто з'ясувати відповіді на запитання:

«Хто є Я?» та «Що є суспільство»? Гомбрович запитує себе: «Чи я розумію себе? <...> Хто я? А взагалі-то я «існую»? Мабуть, лише іноді «буваю» тим чи іншим...» (Gombrowicz, 1971, p. 53, 252).

Однак це питання зависає над безоднею незбагненності, бо людина — мікрокосм, її глибина нескінченна, як нескінченний Космос. Ми можемо сприймати лише феноменальний світ, ноуменальна ж його сутність нам не доступна, тут людина — «річ-в-собі» (і в цьому питанні я повністю поділяю філософію І. Канта). Ця обставина, на мою думку, є причиною того, що Гомбрович увесь час рухається до свого «Я» і ніяк не може прийти до нього. Він розуміє його незбагненність, і в той же час не може не шукати способів вираження себе, граючи різними своїми «Я», але не бачачи себе в жодному з них. Звідси його метання, негативні емоції, бо причину неможливості досягнути свого «Я» він перекладає на суспільство, яке нібито заважає йому розкрити й

реалізувати це «Я». У той час, як, по суті, намагаючись пізнати непізнаване, Трансцендентальне він впадає в антиномії, про які писав І. Кант. Хоча... хоча, у властивій йому манері протиріччя самому собі, він зазначає: «Я хочу бути, залишатися собою, хоч і знаю, що немає нічого більш ілюзорного, ніж це незбагненне Я» (Gombrowicz, 1971, p. 253).

Перейдемо від «Я» до «Ми». Що це таке? Сукупність людей? Яка? Цивілізована спільнота яскравих і самобутніх особистостей? Соборність як духовне об'єднання людей? Різноманітний некерований натовп? Стадо «овець», яким життєво потрібен «пастух»? «Нотки», які всі співають одну мелодію і НЕ допускають іншої мелодії? Запрограмовані на певні цінності та стереотипи люди? Сукупність маріонеток, що «танцюють під дудку» «ляльководи»?

– Яке «Ми» зустрічається з «Я-Гомбровича» і чому це «ми» постійно не задовольняє його?

– Стадо маріонеток, що особливо страшне у трагічні періоди історії.

«Хіба людина вбиває, мучить, бо дійшла до висновку, що має право? — розмислює Гомбрович. — Вона вбиває, бо вбивають інші. Вона мучить, бо мучать інші. Найжахливіше діяння стає легким, коли шлях до нього проторений; у концтаборах, наприклад, стежка смерті була така втоптана, що добропорядний міщанин, не здатний образити мухи, легко вбивав людей <...> *гріх обернено пропорційний кількості людей, які віддаються йому*» (Gombrowicz, 1971, p. 60–61).

Гомбрович однозначно відсікає варіант підпорядкування себе суспільству, розчинення свого «Я» в «Ми». «Я сам, а не хтось інший, повинен вибрати собі роль», — заявляє він (Gombrowicz, 1971, p. 50). Його система міркувань нагадує романи Дж. Оруелла «1984» (Orwell, 2021). Гомбрович розуміє, що безликий натовп, знеособлений індивід не здатні до істинної творчості. Можлива лише гра у творчу особистість, «твори» якої бувають зроблені майстерно, але майстерність — це лише професіоналізм, а не справжнє мистецтво. Імітація великих не робить людину великою. Понад те, талант, творець у творчості народжують *своє* іно-буття, *своє* дітище, і чим яскравіший «життєвий світ» творця, тим талановитішим буде його «дитя». Сірі ж «творці» не

народжують, а «виліплюють» сірі твори на потребу смакам мас (натовпу, охлосу, «людини-маси»).

«Мене лякає, — пише Гомбрович, — зміна умов життя, падіння держав, зникнення міст та інші гейзери сюрпризів, які так і б'ють із лона Історії, а те, що людина, яку я знав як Ікса, раптом стала Греком, що вона *змінює свою особистість, як піджак*, і починає діяти, говорити, думати, відчувати всупереч собі самої <...> *«провідні письменники», приперті історичним моментом до стінки, почали міняти шкіру, <...> швидко долучилися до нової віри і затанцювали під нову дудку*» (курсив мій. — Н.Ш.)» (Gombrowicz, 1971, p. 20, 22).

Проте, відкидаючи варіант життя у суспільстві як розчинення «Я» в «Ми», Гомбрович шукає спосіб одночасно і зберегти своє «Я», і бути потрібним, корисним «Ми». Як це здійснити? Він кидається, страждає, карає себе за потяг до суспільства, яке його не розуміє і відкидає, і в той же час не може стати «як усі», бути слугою, рабом суспільства, насамперед польського, у якому люди, на його думку, мають низький рівень культури, освіти, самосвідомості, почуття власної гідності.

«... мене мучить те ж саме, — пише він, — що мене *терзало* все життя, що так вплинуло на характер моїх стосунків з людьми — *необхідність нехтувати собою, щоб підлаштуватися під тих, хто мене нехтує*, або під тих, хто не має про мене жодного уявлення (курсив мій. — Н.Ш.)» (Gombrowicz, 1971, p. 50).

Виявляється, що «метання» Гомбровича обумовлені не усвідомленістю ним того природного факту, що наявність у особистості свого «Я» не означає його одномірності. У цьому «Я» присутні завжди два суперечливі «Я»: «Я-унікальне, індивідуальне» і «Я-типове, соціально-нормативне», які створюють внутрішню напругу особистості та є внутрішнім джерелом її розвитку. Хоча цими «Я», звісно, структура «Я» не вичерпується, і Гомбрович, констатуєчи в себе різні «Я» («Я норовливий, я кошмарний, я веселий, я змучений, я живий, я вмираючий» (Gombrowicz, 1997, p. 193), лише підходить до усвідомлення полівалентності «Я». Збереження та затвердження «Я» пов'язане з постій-

ним вирішенням цієї суперечності й може здійснюватися двома шляхами: *закритим та відкритим індивідуалізмом*.

Перший шлях полягає в самовідчуженні, гіпертрофії індивідуального «Я», його автономізації, яка не тільки відрізняється від «Ми», а й протиставляється йому як якийсь Абсолют (як «Єдиний» у Макса Штірнера). *Закритий індивідуаліст* протиставляє себе суспільству й бачить у ньому ворога, тому або замикається у собі, або шкодить суспільству та людям різними способами. Варто звернути увагу на те, що часто люди не усвідомлюють себе ворогами суспільства й людей («я не вбиваю, не краду, не вчиняю насильства над людьми», — вважають вони). Але водночас вони обманюють, роблять вчинки, які завдають біль людям, ставляться до людей як до засобу, а не як до мети (як не згадати тут мудрого Канта!), «переступають» через людей задля досягнення своїх корисливих цілей.

Часто цей шлях оцінюють однозначно негативно як прояв крайнього індивідуалізму, за якого інша людина перетворюється з мети на засіб для затвердження свого «Я», тобто знецінюється. Але водночас і її «Я» знецінюється за баченням цих «інших». Саме так відбувається «знецінення людського світу», парадоксальна втрата себе за його самоствердження, бо, як наголошує Гомбрович, «останньою інстанцією для людини є людина, а не якась абсолютна цінність» (Gombrowicz, 1971, p. 123).

Але в історії людства мав місце й інший шлях збереження «Я» — відхід від суспільства не всупереч, а на благо людям і людству — *відкритий індивідуалізм*. Якщо для закритого індивідуалізму властива задоволеність собою, байдужість до світу, нігілізм, прийняття наявного «Я» як належного і, як наслідок, відсутність прагнення до самонабуття, пошуку себе іншого, то для відкритого індивідуалізму характерна межова незадоволеність, пошук себе, максимальна вимогливість і небайдужість до світу; якщо перший індивід самоавтономізований, то другий — вимушено автономізований через непорозуміння або неможливість своєї реалізації в світі, відсутність участі до себе.

«Я» відкритого індивідуаліста ніколи не заперечує можливості зближення, взаємності з «Ти», «Ми», але за умови здобуття гідного адресата своїх інтенцій. Він весь у пошуках гідного шляху та визнання в ньому. «Відкритий індивідуаліст» — це

бентежна натура. Він відкритий світові, який є для нього не чужим, а іно-буттям його «Я», щиро хоче віддати себе (свою творчість, знання, вміння, доброту та любов), *інакше він просто не може жити*.

Гомбрович часто використовує у своєму Щоденнику-самоаналізі слово «змусити»:

*«примусити себе бути своєрідним, а вас — змусити цю своєрідність підтвердити. <...> Відводячи вас за куліси моєї істоти, я *примушую* себе піти ще глибше. <...> Тонкість і рафінованість смаку повинні *змусити* їх рахуватися зі мною! <...> *Змушую* їх цікавитись тим, що цікавить тебе (курсив мій. — Н.Ш.)»* (Gombrowicz, 1971, p. 51, 89).

Чому? Це «змусити», як гучний стукіт у двері людських душ. Побачте мене, почувте, ЩО я вам кажу для вашого БЛАГА! Але суспільство зачиняє перед ним двері. Воно не бажає (чи не здатне?) чути (чи почувти?) його.

Згадується Ф. Ніцше, не почутий і не зрозумілий досі, бо «він прийшов із майбутнього», він, як усі генії, бачив майбутнє людства й зобразив це у своїх роботах. І він це знав, розумів і писав: «Тільки післязавтра мені належить. Інші люди народяться *posthum*» (Nietzsche, 2008, p. 5). На цьому ж наголошує Гомбрович, кажучи, що «справжнє держання у творчості <...> повинно випереджати свій час, бути мистецтвом завтрашнього дня» (Gombrowicz, 1971, p. 29). Проте сучасні Гомбровичу польські письменники живуть минулим, тобто польська література, культура живуть у часі, якого вже немає. Дивлячись у минуле, вони дивляться очима минулого. І навіть на сучасні події вони дивляться очима минулого...

І коли на авансцені культури, включаючи літературу, з'являється неординарний, талановитий творець, який наважується нести у світ мистецтво майбутнього, то «двері» суспільства часто виявляються зачиненими для нього. Більше того, коли ці двері відчиняються, то звідти вилітає зграя розлючених «псів», щоб розтерзати його. Знаючи цю особливість людської психіки, Христос вчив:

«Не давайте святого псам, і не розсипайте перел своїх перед свиньми, щоб вони не потоптали їх ногами своїми, і, обернувшись, щоб не розшматували й вас...» (Мт. 7: 6).

Натовп, прагнучи підняти себе, принижує того, хто вищий за нього. Так було і з Христом. Побачивши Його впалим від слабкості після бичування, люди радісно плювали на Нього і принижували Його. Так часто буває і з усіма неординарними особистостями «високого польоту», наприклад з Ж.-П. Сартром, про якого Гомбрович пише: «Може, Сартра ненавидять через те, що він занадто великий?» (Gombrowicz, 1997, p. 120). Чому ж, знаючи це і навчаючи цьому своїх учнів, сам Христос «давав святині псам»? Чому Ф. Ніцше, В. Гомбрович, розуміючи, що «сіра маса» їх не зрозуміє і не оцінить, кидали їй «перли»? Тому що вони *любили людей і жили для людей*, сіючи насіння Істини, Добра та Любові, *щоб щось вирости*.

Що ж до психологічного механізму ненависті нижчих до вищих, то, на мій погляд, чудово про це говорив, теж мало ким почутий і зрозумілий А. Шопенгауер, зазначаючи, що

«геній за характером своїм живе самотньо. Він — надто рідкісне явище, щоб йому легко було зустріти собі подібного; і він надто відрізняється від інших, щоб бути їхнім товаришем. <...> ці інші в ньому і в його переважній зверхності знайдуть для себе так само мало задоволення, як і він у них» (Schopenhauer, p. 1852).

Прикладом можуть бути усамітнення незрозумілих сучасниками вчених, діячів мистецтва, філософів, пустельників. Саме такий вид індивідуалізму ми бачимо в особі Гомбровича в його «Щоденнику» і саме такого роду міркуваннями, які, по суті, є лейтмотивом «Щоденника», він наповнений.

«... я бездомний настільки, що ніби я взагалі живу не на цій землі, а обертаюся десь у міжпланетному просторі, як самотня планета», — з глибоким сумом пише він (Gombrowicz, 1971, p. 193).

Згадуються слова Христа, як крик пораненої душі: «Мають нори лисиці, а гнізда небесні пташки, Син же Людський не має де й голови прихилити» (Мф. 8: 20).

Чи не це почуття самотності штовхає Гомбровича до бажання вхопитися за руку офіціанта в кафе «Кверанді», як за рятівну соломинку, щоб впливти з безодні самотності?

«Я обрав руку в «Кверанді» просто для того, щоб було за що схопитися. Відчутти себе відносно хоча б чогось... Як точку відліку...» (Gombrowicz, 1988, p. 198).

Чому саме вільно, безвольно звисаюча рука, не зайнята роботою, здалася йому загадковою і не тільки привернула його увагу, але стала предметом довгих роздумів і зіставлень із подіями, що відбуваються з ним? Мимоволі на думку спадає паралель з аналогічною ситуацією, описаною в новелі Стефана Цвейга «24 години з життя жінки» (Zweig, 1986). Жінка в казино спостерігала день за днем не за обличчями гравців, які були сховані під масками, не за самою грою, а за руками гравців. Це було приголомшливе видовище! Їхні руки говорили про них більше, ніж можна сказати словами й виразити на обличчі.

Руки людини. В. Гомбрович та С. Цвейг торкаються дуже важливої особливості людини: руки як справжнє (без маски) обличчя людини. Руки, їхній вигляд і форма часто так само, і навіть глибше, відображають внутрішній світ людини. У своїх жестах, рухах чи спокої пальців, кистей рук людина розкриває себе. Не випадково геніальний Рембрандт брав за зображення рук таку ж саму плату, як і за зображення обличчя. Вдивимось у портрети його старих. Що виокремлено? Обличчя та руки. І те, й інше розкривають внутрішній світ людини. А приголомшлива картина «Повернення блудного сина»? Центральним зображенням, віссю сюжету тут є саме руки сліпого батька, який прощає і благословляє сина, що повернувся додому.

Руки, що злітають вгору під час римського салюту, який як привітання і висловлювання згоди використовувався у фашистських режимах Італії та Німеччини; руки, складені долонями в молитві; руки, що падають безвільно вниз у трагічні моменти життя; руки, прикладені до серця, як знак кохання — все це говорить про те, що руки відіграють важливу, і іноді навіть програмуючу наше світоставлення, роль. Гомбрович неодноразово у «Щоденнику» повертається до теми «Роль жестів рук у житті», спостерігаючи різні жести рук.

«І в ту ж мить прекрасна дівчина смішно сплеснула руками, щось любовне, так, любов, але і *тоді* теж було любов'ю, ліс, ліс рук, викинутих у привітанні, переможно, любовно,

хайль ... руки все і зробили!» (Gombrowicz, 1997, p. 151).

А руки, підняті під час голосування? Часто ці голосування вирішують долю людей та народів. Але чому саме голосуванням вирішується доля?..

Іноді й сам Гомбрович стає «полоненим рук», як це було у випадку з рукою офіціанта, образ якої буквально переслідував його,

«коли я вперше побачив її, в «Кверанді», вона здавалася такою спокійною... але вона стає дедалі агресивнішою... і вже сам не знаю, що змогло б стримати її там, на кордонах... де закінчуюсь я» (Gombrowicz, 1988, p. 202).

Гомбрович відчував, що ця вільно, безвольно звисаюча рука офіціанта була для нього «вікном» у його внутрішній світ, його підсвідомість та глибинну психіку. То була зустріч. То був знак. Зустріч із самим собою, вираженням у цій руці.

Задуються рядки з вірша Максиміліана Волошина «Підмайстер»:

Вивільняючись від влади малого,
безпам'ятного «я»,
побачиш ти, що всі явища — знаки,
за якими ти згадуєш самого себе.

Весь світ — театр

Життя в суспільстві подібне до вистави, у якій кожній людині відведено певні соціальні ролі та дано правила їхньої гри. Усім відомі слова В. Шекспіра:

Так, світ — театр,
Де всі чоловіки й жінки — актори.
Тут кожному приписаний свій вихід,
І не одну з них кожен грає роль
(Шекспір, 1986, с. 121).

1967 року у Франції виходить книга Гі Дебора «Суспільство спектаклю» («La Société du spectacle») (Debord, 1967), у якій автор аналізує та критикує сучасне йому «суспільство спектаклю», де люди стали штучними й втратили природність, де всі в масках. Цікавим, на мій погляд, є дослідження цього феномену Надією Корабльовою «Ба-

гатомірність ролівої реальності: ролі і маски — лик і личина» (Корабльова, 2000). Згадуються думки Карла Юнга про те, що люди настільки звикли до масок, що маска (персона) вже зросла з самістю і людина сама не знає, хто вона є насправді, тим самим *втрачає* своє «Я» (Jung, 1992).

Про це ж болісно розмірковує Вітольд Гомбрович у своєму «Щоденнику» та у своїх творах.

«Бути людиною, — пише він у «Щоденнику», — значить бути актором; бути людиною — означає прикидатися людиною; бути людиною — значить «поводитися» як людина, не будучи нею по суті; бути людиною — означає декларувати людяність» (Gombrowicz, 1988, p. 9).

Що ж робити людині, яка приречена у суспільстві бути актором у різних соціальних спектаклях, режисери яких зацікавлені в тому, щоб бути «ляльководами» і тому сценарії вистав в основному розраховані на формування людей-маріонеток? На думку Гомбровича, необхідно, перш за все, усвідомити свою штучність, не природність себе та свого життя та *захотіти «повернутися до самого себе»*, до своєї неповторної, унікальної самості.

«Якщо я ніколи не зможу повністю стати собою, єдине, що дозволяє врятувати від знищення мою особистість, — це саме прагнення бути справжнім», — стверджує він (Gombrowicz, 1988, p. 9).

Однак, мені здається, що поширення Гомбровичем штучності, запрограмованості на всіх людей не зовсім правильно. Завжди існували люди, які, незважаючи на жодні накази та погрози, не хочуть грати соціальні ролі стандартно, за нормами. Точніше, вони не грають, вони живуть, граючи свої власні спектаклі, часто моновистави, сценаристами, режисерами та акторами яких є вони самі в одній особі. Згадуються у зв'язку з цим слова Мартіна Лютера на вимоги католицького кліру відмовитися від своїх ідей: «Hier stehe ich. Ich *kann nicht anders*. Amen» («На тому стою, і не можу інакше. Амінь»). Згадуються сюжети з роману Олександра Солженіцина «Архіпелаг ГУЛАГ», засновані на архівних матеріалах, про справжніх вірян, які не

могли відмовитися від віри в Бога навіть під загрозою смерті. Думаю, цей перелік можна довго продовжувати.

Людина живе в «суспільстві спектаклю», людина живе в історії суспільства. Гомбрович порушує цікаве питання про можливість людини протистояти своїй історії, якщо вона «виліпила» її не такою, як вона хотіла б, якщо історія суспільства не розвиває особистість, а деградує її.

«Моя цінність у тому якраз і полягає, що мене не влаштовує моє «я» як історичний продукт» (Gombrowicz, 1988, p. 27).

Тоді має місце бунт проти історії як «скульптура людини».

«Не забуватимемо, що лише протиставляючи себе історії як такої, — відмічає Гомбрович, — ми можемо встояти проти історії сучасної — *tertium non datur*» (Gombrowicz, 1988, p. 28).

Невипадково Гомбровичу дуже подобається есе «Бунтівна людина» («L'Homme révolté») Альбера Камю (Camus, 1951). Проте, як робить висновок Гомбрович, «знищувана історією людина може з часом стати творцем історії... власної» (Gombrowicz, 1997, p. 65).

Біль як найважливіший екзистенціал людини

Бунтівна людина — це жива людина, яка відчуває не тільки свої страждання, а й страждання інших, як свої. «Приберіть біль — і світ стане байдужим...» — висловлює Гомбрович мудру думку (Gombrowicz, 1997, p. 233).

Той, хто відчуває — живий. Якось у мене виникло питання: «Чи можна вважати живою таку людину, яка завдає іншим болю?» Якщо людина завдає іншим біль (фізичний та психологічний) і не відчуває біль інших, значить, вона не жива. Жива людина не може завдати іншим біль, бо в такому разі вона відчуватиме сама цей біль. Тварини та навіть квіти відчувають те, що відбувається біля них, відчувають біль інших, а людина — не відчуває.

Почуття болю, що занурює людину в глибину себе, робить її мудрішою і добрішою, є головним

екзистенціалом людини, і в цьому я згодна з Гомбровичем, який каже:

«Біль стає для мене вихідним пунктом екзистенції, принциповим відчуттям, з якого все починається і до якого все зводиться. <...> Біль робить життя реальним» (Gombrowicz, 1988, p. 39; Gombrowicz, 1997, p. 238).

Аналізуючи власний процес відчуття болю протягом свого життя від байдужості до співстраждання навіть комахам, Гомбрович вважає, що настав «новий час», коли людина почала відчувати біль не лише інших людей, а й тварин, птахів та комах.

«Але для людей нової школи біль — це біль, де б він не мав місця, так само страшний і в людині, і в мусі, у нас зросло відчуття чистої м'юки» (Gombrowicz, 1988, p. 39).

Погоджуючись із Гомбровичем у провідній ролі болю та страждань у духовній досконалості людини, не можу, на жаль, погодитися з тим, що вже виникла «нова школа», де люди відчувають біль інших. На жаль. І війна в Україні цьому сумний приклад.

У цьому контексті можна говорити, що більшість сучасних людей не зрілі, хоча вони вважають, що вони — зрілі особистості. Ця ситуація нагадує історію Сократа, коли він після повідомлення йому піфією, що він наймудріша людина в Афінах, дослідивши знання фахівців про свою сферу, зрозумів, що він знає лише те, що нічого не знає, але інші не знають і цього. (Платон, 2017). Те ж саме каже і Гомбрович:

«Я, якщо й сумую, то ніяк не над польським народом, а лише над власною незрілістю, а народ хвилює мене лише як один із факторів, що формують мою незрілість, а тому я вступив у сутичку з народом так само, як я вступаю в сутичку з будь-яким іншим явищем, яке стримує моє дозрівання і перешкоджає моєї зрілості, що, втім, не означає, що я зріліший, за моїх співвітчизників, ні, я всього лише більше обізнаний про свою незрілість, і це дозволяє мені тримати дистанцію, але я визнаю, що, з іншого боку, ця незрілість захоплює мене, і підкорює, і приносить насолоду. Тому що я одночасно

зріла Незрілість і незріла Зрілість...» (Gombrowicz, 1988, p. 71–72).

Колективізм та індивідуалізм

Аналізуючи різні характери взаємозв'язку «Я» і «Ми» у контексті збереження особистістю своєї унікальності, Гомбрович зіставляє крайній індивідуалізм, характерний Заходу, і колективізм, у якому «Я» підпорядковується волі «Ми», який активно пропагувався в сері і країнах соціалістичного співтовариства. Ці дві крайнощі, як і будь-які інші, ведуть до деформації особистості та суспільства.

На цьому наголошував ще в VI ст. до н.е. Сідхартха Гаутама Будда, який вчив, що справжня мудрість полягає у відході від будь-яких крайнощів і дотриманні Середнього Шляху. І Гомбрович не хоче «ні провалля, ні піків, хоче рівнину... Повернутися з «крайності»...» (Gombrowicz, 1971, p. 231). Бо і абсолютизація, і самоізоляція свого «Я» у крайньому індивідуалізмі, і розчинення свого «Я» в колективі, натовпі, «Ми», людському стаді — крайнощі, що ведуть до хибного шляху розвитку людини.

Яким же є мудрий шлях розвитку? Золота середина — єднання «Я» і «Ти», яке не знищує, а множить і «Я», і «Ти», сприяє духовному збагаченню кожного.

Він мріє про духовно сильну, висококультурну польську націю, громадяни якої зберігають і розвивають свій унікальний, даний кожному дар, своє «Я» і водночас сприяють розвитку та розквіту своєї нації. Він мріє не про придуману гордість своєю уявною величчю, а про реальний, іноді, сором наявними порядками, станом країни та її громадян, станом мистецтва та культури. Хворий лише тоді вилікується, коли усвідомлює, що він хворий. Не усвідомлюючи цього, він не може вилікуватися. Те саме, на думку Гомбровича, з поляками: вони не усвідомлюють уявності своєї величі, яка трансформується на марнославство.

Уся творчість Гомбровича, дуже провокаційна,

«кожне слово цього щоденника написано проти вовни. <...> моє мистецтво менш побите... важче... оригінальніше, і написано проти течії», — каже він сам (Gombrowicz, 1971, p. 162; Gombrowicz, 1988, p. 43),

але воно подібне до удару палицею духовним учи-

телем по голові його духовного учня для його просвітлення. Гомбрович намагається розбудити людей, пробудити їх від сну незнання себе.

«Вам набридла моя історія? — запитує він. — Ось найкраще свідчення того, що ви не зуміли прочитати в ній свою» (Gombrowicz, 1971, p. 195).

Він намагається відкрити очі людям на реальне, а не придумане й нав'язане становище в суспільстві та культурі, на справжню свободу, велич, мистецтво. Але часто він бачить, що стукає в зачинені двері: *люди дивляться, але не бачать, слухають, але не чують і не розуміють, хто є хто і що є що у всіх сферах життя*: від особистого до політичного, від творів мистецтва, філософських творів до їхньої критики «сліпими» критиками (не бачив, не читав, не розумію, але критикую).

«А як смішні та критика, — пише він, — ті статейки, афоризми, есе на поетичні теми, що з'являються у пресі. Ось уже справді переливання з пустого в порожнє, але переливання настільки пишномовне, пихате й одночасно по-дитячому наївне, що просто не віриться, що люди, що володіють пером, не відчувують всієї сміховинності цієї публіцистики» (Gombrowicz, 1971, p. 288).

Що ж робити?

1. Прокинутися і побачити себе у своїй «такості», прийняти себе таким, яким ти є і почати покращувати та вдосконалювати.

2. Шукати способи свого відродження, а може, і другого, духовного народження.

Проблема еміграції творчих особистостей

Унаслідок зіткнення особистісного та соціального начал творчих особистостей виникають трагічні ситуації, що іноді призводять до їхньої еміграції. Це стає непоправним для культури названої країни, адже втрату видатної, неординарної, унікальної талановитої особистості ніким заповнити не можна через унікальність кожної талановитої людини. Втрачає не талановита особистість, втрачає країна, бо талант не має національності, він належить усьому світу й розкривається краще в тій країні, у якій для нього є більш сприятливий ґрунт.

«Втрата батьківщини не порушить внутрішнього порядку лише в тих, — пише Гомбрович, — для кого батьківщиною є весь світ» (Gombrowicz, 1971, p. 57).

Як відомо, незабаром після Жовтневої революції 1917 року в Росії, повністю відкинувши її головні інтенції та цінності, залишили країну всесвітньо відомі композитори, співаки, письменники, поети, художники: С. В. Рахманінов (1917), С. С. Прокоф'єв (1918), В. В. Набоков (1919), І. О. Бунін, З. М. Гіппіус, Д. С. Мережковський, К. Д. Бальмонт (1920), А. Білий, О. М. Ремізів, І. Г. Еренбург, В. В. Кандинський (1921), Ф. І. Шалляпін, М. І. Цветаєва, В. Б. Шкловський, В. Ф. Ходасевич (1922). Деякі з них не повернулися із еміграції. Тих, хто сам не поїхав з любові до Батьківщини, більшовики посадили на пароплав і вислали з країни. 1922 року 200 відомих представників української та російської науки і культури були вислані з країни на «Філософському пароплаві», як не потрібні державі. Формулювання причин цього, по суті, варварського рішення російського уряду було таке: «Ми цих людей вислали тому, що розстріляти їх не було приводу, а терпіти було неможливо» («Філософський корабель», 2025).

У період існування срср і соціалістичного табору, до якого належала і Польща, і сьогодні в росії та білорусі перед кожним діячем науки і культури стоїть вибір: в'язниця, заслання, еміграція, відхід «у внутрішню еміграцію», підпілля (зокрема через публікації в «Самвидаві» і «Тамвидаві», у своїй країні чи за кордоном), або втілення політики правлячої партії в науку та культуру, створення «гаслового мистецтва», проти якого різко виступає у своєму «Щоденнику» Гомбрович.

Якщо заглибитися в історію Польщі, то вся вона пронизана хвилями еміграції, особливо починаючи з «Великої еміграції» після поразки Листопадового повстання 1830–1831 рр. Серед емігрантів були найталановитіші діячі культури: Фредерік Шопен, Джозеф Конрад, Адам Міцкевич, Марія Складовська-Кюрі, Юліуш Словацький, Чеслав Мілош, Вітольд Гомбрович, які не могли реалізувати свій талант на Батьківщині.

І тут виникає цікавий феномен, що базується на такій особливості людської психіки, як розуміння значення чогось або когось у нашому житті та житті суспільства після його втрати чи розставання

з ним. Ця особливість людської психіки породжує зокрема феномен «патріотизму емігрантів», які починають по-новому сприймати свою Батьківщину після розставання з нею. Лише після залишення її у них виникає ностальгія та почуття глибокої любові до Батьківщини.

«Де нарешті Польща знайшла своє місце проживання, — запитує Гомбрович, — у країні чи «у серцях емігрантів?»» (Gombrowicz, 1988, p. 203).

Іноді ця любов зовнішньо проявляється, зокрема, у Гомбровича, як осуд засудження недоліків своїх співвітчизників, майже всього, що відбувається і як відбувається в рідній країні. Але ця постійна критика є виразом постійних думок про Батьківщину, іноді лише на рівні підсвідомості. Крім того, *злість — маска болю*. І біль душі емігранта, його глибока травма іноді виливаються в нападки на недоліки громадян і управління у вітчизні емігранта. *Еміграція нерідко виникає через образу на Батьківщину*, яка не дає можливості розвиватися, творити, будувати кар'єру. Це породжує «дисидентські настрої», які, на мій погляд, походять із глибокої рани і болю в душі емігранта, який покинув свою Батьківщину-матір. А матір люблять будь-яку, і після розлучення — ще більше.

Як бачимо, Вітольд Гомбрович теж обрав еміграцію, щоб нарешті «дихати вільно» і писати те, що велить його душа й дух, а не правляча партія чи уряд. Але чому ж він засуджує тих, хто не зміг з різних причин емігрувати? За «укладання» свого письменницького таланту в прокрустово ложе тоталітарного політичного режиму, за відхід від соціальних проблем і зображення у своїй творчості сили духу і краси душі, зародки яких є, за визначенням, у кожній людині (інакше, це вже людина, що не здійснилася), щоб «вбити відразу двох зайців»: реалізувати свої ідеї та не протестувати проти соціальних ідей? А як Гомбрович собі це уявляє? Жити в тоталітарному суспільстві, виступати проти нього та його ідеалів, ідей і водночас залишатися на волі? Такого не буває. Протягом усієї історії людства протести проти правлячого режиму жорстоко придушувалися, а протестантів садили до в'язниць, висилали на каторгу чи вбивали. Це ж, на жаль, має місце сьогодні в росії та білорусі.

Література:

- Гомбрович, В. (1999). *Щоденник* (Т. 1–3). (Р. Харчук, переклад з польської). Київ: Основи.
- Корабльова, Н. С. (2000). *Багатомірність рольової реальності: ролі і маски — лик і личина*. Харків: ХНУ.
- Платон. (2017). *Апологія Сократа. Діалоги*. Харків: Фоліо.
- Тарнашинська, Л. (2024). Вітольд Гомбрович із української перспективи: рефлексії давні й сьогочасні. Частина перша. *Посестри. Часопис*, (100). Відновлено з <https://posestry.eu/zhurnal/no-100/statya/vitold-gombrovych-iz-ukrayinskoji-perspektyvy-refleksiyi-davni-y-sohochasni>
- Філософський корабель. (10 січня, 2025). У *Вікіпедія*. Відновлено з https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%8C
- Шекспір, В. (1986). Як вам це сподобається (О. Мокровольський. Переклад). У: В. Шекспір. *Твори* (Т. 4, с. 5–88). Київ: Дніпро.
- Bielecki, M. (2021). Ku hermeneutyce i etyce niemożliwej. Kafka i Gombrowicz. *Pamiętnik Literacki*, (1), 89–110. DOI: <https://doi.org/10.18318/pl.2021.1.6>
- Bilos, P. P. (2012). *Exil et modernité, vers une littérature à l'échelle du monde* (Cz. Miłosz, G. Herling-Grudzinski, W. Gombrowicz). Paris: Classiques Garnier.
- Buber, M. (2008). *Ich und Du*. Stuttgart: Reclam.
- Chmielewska, K. (2008). Poza granicami gatunku? Dziennik Witolda Gombrowicza. *Nauka*, (4), 133–167.
- Crawford, M. A. (1972). *An Existential Vision of Man in the Fiction of Witold Gombrowicz and Selected Novels by Sartre, Sarraute, Robbe-Grillet, and M. Butor*. New York: New York University.
- Dapia, S. (2019). *Gombrowicz in Transnational Context*. New York: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429287152>
- Debord, G.-E. (1967). *La Société du spectacle*. Paris: Buchet-Chastel.
- Gasset, J. O. (1932). *The revolt of the masses*. London: George Allen and Unwin.
- Gombrowicz, W. (1971). *Dziennik*. 1953–1956. Pariz: Instytut Literacki.
- Gombrowicz, W. (1988). *Dziennik*. 1957–1961. Kraków: Wyd. Literackie.
- Gombrowicz, W. (1997). *Dziennik*. 1961–1969. Kraków: Wyd. Literackie.
- Heidegger, M. (1983). *Die Grundbegriffe der Metaphysik*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Holmgren, B. (1987). *First-Person Liberties: The Persona in the Work of Witold Gombrowicz and Abram Terc*. Cambridge: Harvard University.
- Jung, C.G. (1992). *Two Essays on Analytical Psychology. Collected Works of C.G. Jung*. London: Routledge.
- Camus, A. (1951). *L'Homme révolté*. Paris: Gallimard.
- Karst, B. (1984). *The Problem of the Other and of Intersubjectivity in the Works of Jean-Paul Sartre and Witold Gombrowicz*. New York: SUNY-Stony Brook.
- Kwiecień, I. (1989). Osobowość Gombrowicza w świetle “Dziennika”. *Polonistyka*, (7), 502–511.
- Nietzsche, F. (2008). *Der Antichrist. Fluch auf das Christentum*. Köln: Anaconda.
- Orwell, G. (2021). *Nineteen Eighty-Four*. London: Penguin.
- Schopenhauer, A. (No date). Vom Genie. In: *Die Welt als Wille und Vorstellung, 1824–1867. Internet Archive*. Retrieved from <https://archive.org/details/ArthurSchopenhauerWeltAlsWilleUndVorstellung/mode/1up>
- Stirner, M. (2009). *Der Einzige und sein Eigentum*. Hrsg. von Bernd Kast. Freiburg/München: Karl Alber.
- Uniłowski, K. (1999). “Dziennik” Witolda Gombrowicza. Rozproszenie “Ja”. W: Uniłowski K. *Polska proza innowacyjna w perspektywie postmodernizmu: od Gombrowicza po utwory najnowsze*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Zweig, S. (1986). *Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben einer Frau*. In: Stefan Zweig. *Novellen*. (Bd. 2, ss. 319–394). Berlin: Aufbau-Verlag.

References:

- Bielecki, M. (2021). Ku hermeneutyce i etyce niemożliwej. Kafka i Gombrowicz. *Pamiętnik Literacki*, (1), 89–110. DOI: <https://doi.org/10.18318/pl.2021.1.6>
- Bilos, P. P. (2012). *Exil et modernité, vers une littérature à l'échelle du monde* (Cz. Miłosz, G. Herling-Grudziński, W. Gombrowicz). Paris: Classiques Garnier.
- Buber, M. (2008). *Ich und Du*. Reclam, Stuttgart.
- Camus, A. (1951). *L'Homme révolté*. Paris: Gallimard.
- Chmielewska, K. (2008). Poza granicami gatunku? Dziennik Witolda Gombrowicza. *Nauka*, (4), 133–167.
- Crawford, M. A. (1972). *An Existential Vision of Man in the Fiction of Witold Gombrowicz and Selected Novels by Sartre, Sarraute, Robbe-Grillet, and M. Butor*. New York: New York University.
- Dapia, S. (2019). *Gombrowicz in Transnational Context*. New York: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429287152>
- Debord, G.-E. (1967). *La Société du spectacle*. Paris: Buchet-Chastel.
- Filosofskyi korabel [The philosophical ship]. (2025, January 10). In *Vikipediia*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%8C (in Ukrainian)
- Gasset, J. O. (1932). *The revolt of the masses*. London: George Allen and Unwin.
- Gombrowicz, W. (1971). *Dziennik. 1953–1956*. Pariz: Instytut Literacki.
- Gombrowicz, W. (1988). *Dziennik. 1957–1961*. Kraków: Wyd. Literackie.
- Gombrowicz, W. (1997). *Dziennik. 1961–1969*. Kraków: Wyd. Literackie.
- Gombrovych, W. (1999). *Shchodennyk [Diary]*. (Vol.1–3). (R. Kharchuk. Translated from Polish). Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)
- Heidegger, M. (1983). *Die Grundbegriffe der Metaphysik*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Holmgren, B. (1987). *First-Person Liberties: The Persona in the Work of Witold Gombrowicz and Abram Terc*. Cambridge: Harvard University.
- Jung, C.G. (1992). *Two Essays on Analytical Psychology. Collected Works of C.G. Jung*. London: Routledge.
- Karst, B. (1984). *The Problem of the Other and of Intersubjectivity in the Works of Jean-Paul Sartre and Witold Gombrowicz*. New York: SUNY-Stony Brook.
- Korablova, N. S. (2000). *Bahatomirnist rolovoi realnosti: roli i masky — lyk i lychyna [Multidimensionality of role reality: roles and masks — face and guise]*. Kharkiv: KhNU. (in Ukrainian)
- Kwiecień, I. (1989). Osobowość Gombrowicza w świetle “Dziennika”. *Polonistyka*, (7), 502–511.
- Nietzsche, F. (2008). *Der Antichrist. Fluch auf das Christentum*. Köln: Anaconda.
- Orwell, G. (2021). *Nineteen Eighty-Four*. Penguin, London.
- Platon. (2017). *Apolohiia Sokrata. Dialohy [Apology of Socrates. Dialogues]*. Kharkiv: Folio. (in Ukrainian)
- Schopenhauer, A. (No date). Vom Genie. In: *Die Welt als Wille und Vorstellung, 1824–1867*. *Internet Archive*. Retrieved from <https://archive.org/details/ArthurSchopenhauerWeltAlsWilleUndVorstellung/mode/1up>
- Shakespeare, V. (1986). *Yak vam tse spodobaetsia [As You Like It]*. Translation by O. Mokrovolskyi. Works by William Shakespeare. (Vol. 4, pp. 5–88). Kyiv: Dnipro. (in Ukrainian)
- Stirner, M. (2009). *Der Einzige und sein Eigentum*. Hrsg. von Bernd Kast. Freiburg/München: Karl Alber.
- Tarnashynska, L. (2024). *Posestry. Chasopys*. (100). Retrieved from <https://posestry.eu/zhurnal/no-100/statya/vitold-gombrovych-iz-ukrayinskoyi-perspektyvy-refleksiyi-davni-y-sohochasni> (in Ukrainian)
- Uniłowski, K. (1999). “Dziennik” Witolda Gombrowicza. Rozproszenie “Ja”. W: Uniłowski K. *Polska proza innowacyjna w perspektywie postmodernizmu: od Gombrowicza po utwory najnowsze*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Zweig, S. (1986). *Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben einer Frau*. In: Stefan Zweig. *Novellen*. (Bd. 2, p. 319–394). Berlin: Aufbau-Verlag.

Nataliia Shelkovaia

“I” and “We”: Reflections with Witold Gombrowicz. “Diary” by W. Gombrowicz (1953–1969). Part I

Abstract. In the article, consisting of 2 parts, the author reflects together with the famous Polish writer Witold Gombrowicz on the problems outlined by the writer in his “Diary” (1953–1969). These are the “eternal problems” of the nature of the “I” and the nature of its relationship with society, “We”, the relationship between the national and the transnational, “*élan vital*” (Bergson) and dying (of man, uniqueness, art), sincerity and the “theatre of masks”, freedom and slavery of form, the nature of art and creativity.

The first part of the article examines Gombrowicz’s vision of the real and proper relationship between “I” and “We” (personality and society), the tragic collisions of the individual in a totalitarian society, which suppresses the personal “I” and forces it to put on masks on its self, or, in order to preserve its “I”, to become an individualist opposing himself to society or leaving this society (the phenomenon of emigration) in search of a place for self-realization. The peculiarity of this article is that its author does not distance herself from Gombrowicz, but together with him comprehends himself and her life collisions, in particular, the unbearable feeling of loneliness at times, loneliness in a crowd, mental pain that brings suffering and at the same time reveals the ability to experience the suffering of others, which leads to spiritual improvement.

Keywords: “I”, “We”, personality, herd instinct, loneliness, mental pain, emigration, individualism.